

УДК 911.2

Яценко А.Д.

ІСТОРИЯ СТВОРЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДЕНДРОСИСТЕМИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті аналізується історичний процес та первинні причини створення, формування та розвитку лісових антропогенних насаджень у Північно-Західному Приазов'ї як складових сучасної рекреаційної дендросистеми.

Ключові слова: рекреаційна дендросистема, степове лісорозведення, полезахисні лісосмуги.

В статье анализируется исторический процесс и первичные причины создания, формирования и развития лесных антропогенных насаждений Северо-Западного Приазовья как составляющих современной рекреационной дендросистемы.

Ключевые слова: рекреационная дендросистема, степное лесоразведение, полезащитные лесополосы.

The article analyzes the historical process and the primary cause of creation, formation and development of forest plantations in anthropogenic Northwest Priazovye as components of modern recreational dendrosystemy.

Keywords: recreation dendrosystem, forest steppe, shelterbelts.

Постановка проблеми. З часів створення перших штучних лісових насаджень у Північно-Західному Приазов'ї і по теперішній час не вщухає дискусія серед науковців щодо значення, ролі і необхідності степового лісорозведення. Це питання в наш час є дуже актуальним, тому що окрім господарських функцій, заради яких антропогенні насадження були створенні, вони виконують ще й рекреаційно-туристичну функцію. Відпочинок, як і праця, є невід'ємними складовими життєдіяльності людини. Наприкінці трудового тижня більшість міських жителів намагаються виїхати на природу – на дачну ділянку, у ліс, до берега річки. І саме тут дендросистеми Північно-Західного Приазов'я є незамінними, тому що це зелений оазис серед посушливого південного степу. Аналіз

історичного минулого лісових насаджень дає можливість для раціонального та ефективного використання їх у майбутньому та сьогодні.

Аналіз основних джерел та публікацій. Проблема лісорозведення в степу цікавила багатьох науковців, було видано багато публікацій, як в Україні (Бодров В., Бельгард О., Генсірук С., Бондар В., Бобілова С., Редько Г.), так і в Росії (Воробйов Г., Рудський Л., Барк Л.). також велике значення мають книжки, які були написані лісниками, за допомогою яких і створювалися ліси у степу, а саме Г. Танфільєв, Г. Висоцький, Г. Мороз. Багато статей стосовно цієї проблеми було опубліковано у фахових журналах («Газета лесоводства и охоты», «Журнал Министерства государственного имущества» (1853 р.), «сельское хозяйство и лесоводство»). Науковці Львівського лісотехнічного університету також досліджували питання штучних дендросистем, серед яких М. Зеленський, В. Ковалишин. Як культурні ландшафти, зі своїми закономірностями та функціями, штучні насадження дуже цікавили науковців, серед яких Ф.М. Мільков, Г.І.Денисик, В.С. Давидчук.

У науковому доробку практично усіх зазначених вчених, значна увага приділяється вивченню історії створення деревних насаджень у степу, заради запобігання проблем та труднощів у майбутньому, кращої оптимізації та раціонального використання лісових ресурсів у багатьох сферах господарства, а саме у рекреаційній.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційні дендросистеми Північно-Західного Приазов'я – це штучно створенні лісові насадження, які використовуються для туризму та рекреації, до них входять масивні насадження, полезахисні лісосмуги, прияружні, прибалкові лісосмуги. Першочергово вони створювалися для задоволення інших потреб людини, а саме для забезпечення господарства деревиною та для захисту сільськогосподарських угідь від вітрової ерозії та пилових бур.

Перші спроби лісорозведення на півдні України припадають на кінець XVII ст. Заходи щодо охорони та розведення лісів у кінці XVII та на початку XVIII ст. були викликані потребами суднобудування царської Росії. Нестача лісу особливо відчувалась на верфях Азово-Чорноморського флоту[1.-С.117]. В 1698 р. біля Таганрогу за ініціативою Петра I на площі приблизно 40 десятин степу засівом жолудів була заснована і вирощена корабельна роща, яка показала, що ліс в степу може зростати. В 1732 р. було видано спеціальну інструкцію (статут) про створення лісу для потреб флоту. У цілому лісорозведення у XVIII ст. було надто примітивним і носило епізодичний характер. У 1787 р. уряд видав указ, який передбачав інтенсивне розведення лісів у південних губерніях. Приватним землевласникам за успішне лісорозведення обіцяно нагороди.

У степу щорічно з'являлись нові й нові переселенці, які вбачали сприятливі умови для життя й господарювання, але тут не було необхідного лісу. Шляхи його доставки були надто дорогими. Все це

спонукало державу і приватних власників до інтенсивного лісорозведення [4.-С.151].

Лісові насадження були необхідні для захисту полів від посухи, суховіїв та інших природних знегод. Однак тоді люди ще зовсім мало знали про захисну роль лісових насаджень. Відомі лише поодинокі випадки, коли лісові насадження створювались для виконання полезахисних функцій. В 40-х р. XIX ст. була обгрунована необхідність і розпочалося масове лісорозведення у відкритому степу, для чого спеціально виділялися гроші від центрального правління.

До початку XIX ст. належить спроба розведення лісів у Катеринославській і Таврійській губерніях іноземними колоністами, зокрема менонітами з Німеччини. Для того щоб колоністи отримали землю, їм необхідно було займатись садівництвом та лісорозведенням [3.-С.77]. Найбільший успіх лісорозведення отримало після 1831 р., коли серед колоністів Молочанського повіту заснували товариство для правильного та методичного лісорозведення на чолі з авторитетним серед молочанського братства менонітом Й. Корнісом (1789-1848). Вважається, що своїми успіхами в лісорозведенні німецькі колоністи були зобов'язані саме Корнісу [2.-С.507].

Й. Корнісом було досліджено багато територій, переважно навколо річок, і найбільш сприятливою виявилася частина лівого узбережжя річки Молочної, в тодішній Бердянській губернії, недалеко від Мелітополя.

В 1845 р., маючи дозвіл Міністерства державного майна, меноніт Корніс широкою канавою виділив плантацію в 108 десятин землі, частина якої була розорана та підготовлена до посівів і посадок. 1846 р. 4 квітня було посажено перше дерево Бердянської плантації з особистих деревних шкіл Корніса. Саме ця дата вважається початком офіційного заснування Бердянського лісництва. Головні задачі, які ставились перед лісництвом, зводились до вивчення можливостей припинення вітрової ерозії внаслідок заліснення степових просторів Північної Таврії, які істотно потерпали в той час у весняні періоди від пилових бур.

Більшу частину агротехнічних прийомів степового лісорозведення Корніс черпав зі свого життєвого досвіду, набутого багаторічною працею. У 40-і рр. XIX ст. молочанська община, яка знаходилася під управлінням та контролем Й. Корніса, для розведення лісів у степу, виробила нові правила посадки: добре підготувати землю під посадку; саджати дерева з півдня на північ; огороджувати посадку живоплотом з маслини або глоду; розміщувати різні породи дерев за різновидами ґрунтів та їх потреб; вирощувати саджанці і проводити посадку їх на відстані 3,2 метри; знищувати бур'ян упродовж першого літа, поки дерева не затінять собою землю [5.-С.1-2]. Нововведення у лісовій справі були значним досягненням у лісовій діяльності Й. Корніса.

У 1838 р. було створено Міністерство державного майна, і перший міністр, граф П.Д. Кисельов звернув серйозну увагу на заліснення степу. Він вирішив створити на півдні Росії зразкові лісництва зі школами

лісівників-практиків при них, заснувати розсадники та школи садівництва і залучити населення степу до розведення лісу. Центром степового лісорозведення обрали, з одного боку, вже відомі Молочні води. Вибір другого центру вирішили надати особі, яка б керувала надалі цією справою. Такою особою був молодий поручик корпусу лісничих Віктор Єгорович Фон-Графф, який у 1841 р. закінчив Лісний інститут. Кисельов доручив йому вибір місця для першого зразкового степового лісництва та лісорозведення в ньому [6.-С.63]. В.Є. Графф заснував у Катеринославській губернії Велико-Анадольське зразкове лісництво. У 1845 році він зробив перші посадки лісу, до 1866 року були створені перші 157 гектарів лісових насаджень. В наш час Великоанадольське лісництво - найбільший у Європі штучно створений ліс.

Значний розвиток степове лісорозведення отримало в 1930-1980-ті рр. ХХ ст. Ним займалися лісгоспи, працівники колгоспів та радгоспів, дослідні станції, науково-дослідні інститути, сільськогосподарські підприємства та інші структури. Лісова меліорація, створення захисних насаджень, полезахисних смуг стало справою державної політики і отримала широкомасштабний розвиток. Для перетворення в життя планів створення захисних насаджень було створено Головне управління захисних насаджень при Раді Міністрів СРСР і відповідні управління Міністерств сільського і лісового господарства. На всіх рівнях країни областей, районів, господарств була створена агролісомеліоративна служба, укомплектована відповідними їй спеціалістами: в областях в облуправліннях сільського господарства-відділи, в районах – агролісомеліоратори, а в господарствах – колгоспах, радгоспах і інших сільгоспідприємствах – лісоводи – агролісомеліоратори. Цими спеціалістами проведена величезна робота по створенню, вирощуванню лісів, захисних насаджень, їх охорони і використанню. Захисні лісонасадження мають протиерозійне призначення, розташовані в основному в межах агроландшафтів. До недавнього часу вони належали колгоспам, радгоспам, а потім КСП. В теперішній час їх приналежність не визначена.

Висновки. В історії створення лісових насаджень Північно-Західного Приазов'я можемо виділити декілька етапів. Етап створення масивних насаджень (перша пол. ХІХ ст.) – закладання великих степових лісництв, з метою забезпечення господарства деревиною та захисту сільськогосподарських угідь від несприятливих природних процесів. Етап створення смугових полезахисних насаджень (друга пол. ХХ ст.) - створення 750 гектарів полезахисних лісових смуг за наказом Міністерства сільського та лісового господарства СРСР.

1. Арнольд Ф.К. *История лесоводства в России, Франции и Германии.* – СПб., 1895.

2. Рудзкий А. *Учебное степное лесничество под именем Бердянской образцовой плантации // Газета лесоводства и охоты.* – Б.м., 1859. – №43.

3. Редько Г.И. *Полковник корпуса лесничих.* – К., 1994.

4. Генцирук С. А., Фурдичко О. І., Бондар В. С. *Історія лісівництва в Україні., т. 2, Львів, 1995.*

5. Барк Л.Г. Лесоразведение на юге России. – СПб., 1880.

6. Чернявский Д.Ф. Краткий исторический очерк степного лесоразведения // Требования по лесному опытному делу Украины. – Б.м., 1926. – Вып. 3.